

concept in such a way contributes to the classic landscape theory while enables landscape modeling without the contact with the natural body. The concept is significant for the case taking into account the simplicity of the Moon surface. The model contains three positions: 1) the surface image is stable or invariant with stable peculiarities of geometric figures and the formed knots on the surface; 2) landscape properties are seen separately from the geometric form of the surface that involves transition from specific to abstract; 3) elementary form is identified with elementary geometric figures (circle, square, and triangle) that leads to distinguishing invariants and its knots. The holistic images – geosystems are possible to reproduce while moving the figures in the space. According to the theory of symmetry, the number of such movements is rather limited that contributes to the rapid detection of all the groups of movements and formation of its combinations. Accordingly, the scheme of the impact-explosion craters' landscape structure and its evolution on the basis of landscape models is produced.

Keywords: Moon, crater, landscape complex, evolution of the surface.

Кирилюк С. Н., Кирилюк О. В. Ландшафты ударных лунных кратеров. Для изучения ландшафтной структуры ударно-взрывных кратеров на Луне и их эволюции с позиций морфометрического анализа предлагается схема циклов ландшафтоформирования на Луне в соответствии к его главным геологическим периодам (Pre-Nectarian, Nectarian, Imbrian, Eratosthenian and Copernican). Эта схема является двухуровневой: 1) морфоструктурный уровень – отражает формирование глобальных целостных частей ландшафтной сферы Луны, образовавшихся в результате сложного и длительного взаимодействия основных факторов ландшафтоформирования на спутнике, прежде всего это неоднократные бомбардировки его поверхности малыми телами со всеми сопутствующими им геодинамическими процессами, которые сыграли ключевую роль при формировании мегарельефных структур; 2) морфоскульптурный уровень – отражает приобретение характерных ландшафтных особенностей структурными элементами ландшафтной сферы Луны под влиянием процессов выветривания.

Ключевые слова: Луна, кратер, ландшафтный комплекс, эволюция поверхности.

Надійшла до редколегії 22.08.2017

УДК 711.112

Бортник С.Ю.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
Університет Яна Кохановського в Кельцах (Польща),
Лаврук Т.М., Тимуляк Л.М.,
Погорільчук Н.М., Ковтонюк О.В.,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка

ЛАНДШАФТНИЙ ПІДХІД ДО ТЕРИТОРІАЛЬНОГО ПЛАНУВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Ключові слова: ландшафтний підхід, територіальне планування, екологічна децентралізація, територіальні громади; регіональна політика

Постановка проблеми. Як свідчить світовий досвід застосування ландшафтного підходу в територіальному плануванні, найкращі результати від його втілення отримуються на місцевому рівні, оскільки саме на цьому рівні можна детально дослідити й оцінити індивідуальні природні ландшафти, науково обґрунтувати оптимальні шляхи їх збереження, змоделювати «поведінку» природних процесів в умовах антропогенного навантаження тощо. Наступний етап, залежно від результатів дослідження ландшафтів, пов'язаний із геопросторовим розвитком – залучення інвестицій, підприємництва, бізнесу, засто-

сування новітніх, екобезпечних технологій, розвиток екологічних програм і т.д. Важливу роль при цьому відіграє місцеве самоврядування, при якому люди самі вирішують проблеми громади за рахунок місцевих податків, кошти використовуються розумно й прозоро, а держава контролює і регулює лише ті процеси, які важко чи неможливо вирішити на місцях. Цей принцип субсидіарності проголошений Європейською хартією місцевого самоврядування, що прийнята у 1985 році [6].

Україна також стала на шлях децентралізації, ратифікувавши Хартію у 1997 році. У 2014 році було ухвалено Концепцію

реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, а реальні процеси децентралізації почалися з прийняття 5 лютого 2015 р. Закону «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [16].

Децентралізація має системний характер і включає політичну, економічну, адміністративну, фінансову, екологічну складові, що передбачає передачу багатьох повноважень «на місця».

Серед актуальних питань, які покликана вирішити екологічна децентралізація – підвищення рівня екологічної свідомості громадян як господарів території, на якій вони проживають; відшукування ресурсів для регіонального розвитку, дотримання норм екологічного права у природокористуванні, застосування ландшафтного підходу до територіального планування (в рамках завдань, визначених Європейською ландшафтною конвенцією) тощо.

Така постановка проблеми свідчить про вагоме теоретичне та практичне значення застосування ландшафтного підходу у територіальному плануванні, особливо на місцевому та регіональному рівнях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ландшафтному плануванню в Україні присвячено цілий ряд наукових розробок та публікацій [7, 9, 10, 18-21, 23, 24].

Так само активно досліджується науковцями процес децентралізації. Українські вчені акцентують увагу на необхідності узгодження стратегії державної регіональної політики в Україні з євроінтеграційним вектором суспільного розвитку, наголошують на формуванні засад нової регіональної політики на основі парадигми, що органічно поєднує у собі принципи субсидіарності та децентралізації територіальної організації влади. Ці принципи мають бути закріплені в інститутах права (законах, нормативно-правових актах), а також у вигляді організаційно-інституційних засад удосконалення чинної політики регіонального розвитку [1-4, 8, 11, 13, 14, 17, 22]. Децентралізація загалом розглядається як системне ієрархічне явище, що реалізується на місцевому, обласному, загальнонаціональному рівнях.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Судячи з того як проходить процес децентралізації в Україні, реальна ситуація на сьогоднішній день мало відповідає перспективним планам, що

пов'язано не тільки з соціально-політичними, економічними, історично-етнографічними, але, в першу чергу, науково-освітніми проблемами [12]. Можна навести чимало прикладів, коли заплановані в перспективних планах громади не отримали підтримки з боку місцевого населення, оскільки не враховували їх інтересів. На нашу думку, труднощі, пов'язані з децентралізацією, необхідно вирішувати, в першу чергу, через підготовку спеціалістів-географів, екологів, ландшафтознавців, які повинні брати безпосередню участь як у підготовці перспективних планів децентралізації, так і в реалізації цих планів на місцевому та регіональному рівнях – підготовці містобудівної, землевпорядної, природо-охоронної документації.

Мета статті та постановка завдань. Метою статті є обґрунтування необхідності впровадження ландшафтного підходу до територіального планування на місцевому та регіональному рівні для оптимізації процесу децентралізації в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно з Європейською ландшафтною конвенцією, "ландшафт" означає територію, як її сприймають люди, характер якої є результатом дії та взаємодії природних та/або людських факторів [5].

Існує, звичайно, багато інших наукових визначень ландшафту, так само як і ландшафтних шкіл. Основною властивістю ландшафту є його «емерджентність», виникнення нових якостей внаслідок особливого поєднання компонентів природи та чинників їх взаємодії – природних процесів на кожній конкретній території (місцевості), що й створює її індивідуальність, краєвид (*крайобраз* – польською) і забезпечує природне різноманіття. Ще однією важливою ознакою ландшафту є його цілісність, саме ця його якість покладена в основу ландшафтного підходу до територіального планування, оскільки будь-яка життєдіяльність та господарська діяльність має свої позитивні чи негативні впливи на ландшафт.

Розглянемо необхідність впровадження ландшафтного підходу до територіального планування в умовах децентралізації на конкретних прикладах.

Відповідно до положень схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України «Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації

влади в Україні» (від 1 квітня 2014 р., № 333-р), визначено основні напрями децентралізації влади в Україні, нову роль громади, району, регіону; унормовано шляхи підвищення дієвості, ефективності та відповідальності місцевого самоврядування в системі регіонального розвитку та ін. [16]

Серед численних повноважень, за регіоном закріплюються завдання здійснювати стратегічне планування регіонального розвитку, виконувати роботи, пов'язані із захистом навколишнього природного середовища, дотриманням принципів *сталого* (екологічно-орієнтованого) регіонального розвитку. З цією метою, зокрема, збільшується відсоток зарахування до місцевих бюджетів екологічного податку (з 35 до 80 %), що сприятиме підвищенню зацікавленості органів місцевого самоврядування до контролю за станом екологічного забруднення навколишнього середовища.

На жаль, на практиці далеко не завжди місцева влада може реалізувати надані їй повноваження. Як правило, сільські та міські ради беруться, в першу чергу, за вирішення економічних проблем, не приділяючи належної уваги проблемам екологічним. Як наслідок – занедбані чи деградовані ландшафти, забруднені, а часом вже й не придатні для проживання території, що порушує екологічні права людини, найголовнішим серед яких є право на чисте довкілля.

Наприклад, завдяки процесу децентралізації, місцеві бюджети отримали ресурси для реалізації екологічних проектів місцевого значення, включаючи побудову сміттєпереробних комплексів. Тепер питання поводження з відходами – виключна компетенція місцевих органів влади, і втручання Уряду чи міністерств у цей процес не потрібне – все врегульовано законодавством. Потрібна тільки місцева ініціатива. Але насправді ця проблема є набагато складнішою і потребує засобів регулювання, які розробляються і запроваджуються на державному рівні, а деколи й на рівні міжнародно-правовому. Як і більшість екологічних проблем і сфер регулювання, вона може носити трансрегіональний, чи навіть транскордонний характер. Дуже часто локальні питання промислового екологічного навантаження, екологічного ризику для жителів конкретної територіальної громади можуть потенційно вводити в протиріччя із загальнодержавними інтересами. В приведеному прикладі

«відкриття та експлуатація полігонів побутових відходів має характер детермінованої необхідності, проте складно знайти таку територіальну громаду, яка охоче погодиться розмістити їх на своїй території» [14]. Відомі приклади, коли місцева влада в таких випадках не радиться ні з науковцями, ні з громадськістю. Виходом з подібної ситуації повинна бути загальнонаціональна програма побудови заводів повного циклу переробки відходів вже на існуючих полігонах, а не сплановане забруднення нових територій.

Ще однією з важливих ландшафтно-екологічних проблем, що може бути вирішена в ході децентралізації, є формування та збереження природного заповідного фонду (ПЗФ). Для цього необхідно надати сільським, селищним, міським радам, як органам місцевого самоврядування, повноваження щодо оголошення територій та об'єктів ПЗФ та інших територій та об'єктів, що особливо охороняються, місцевого значення і які розміщені в межах їх територіальної юрисдикції» [11].

Для прикладу, велику стурбованість викликає руйнування внаслідок стихійної господарської та туристичної діяльності унікальних реліктових льодовикових гірських ландшафтів в басейні витоків р. Чорна Тиса. Оголошення території об'єктом природно-заповідного фонду та включення її до Карпатського біосферного заповідника є, на нашу думку, першочерговою проблемою, яка може бути вирішена як за підтримки місцевої громади, так і за сприяння державних природоохоронних організацій. Однак спочатку для цього необхідно провести ґрунтовне ландшафтознавчо-екологічне дослідження з визначенням оптимальних схем диференційованого природокористування. Це дозволить розбудувати туристичну інфраструктуру і водночас максимально зберегти природні гірські ландшафти, що, в свою чергу, забезпечить привабливість регіону для туристів [15].

Для успішної реалізації єдиної державної політики у сфері збереження природного різноманіття, обліку усіх територій та об'єктів природно-заповідного фонду незалежно від їх значення, державного контролю за додержанням встановленого відповідно до закону режиму, погодження зміни меж та режиму таких територій та об'єктів, повинно залишитись на загальнодержавному рівні [11].

Потребують розширення повноваження органів місцевого самоврядування в управлінні і використанні наявних природних ресурсів, наприклад, передача до муніципальної власності відповідної частини земель, водних, лісових ресурсів, створення системи контролю щодо використання корисних копалин, які належать територіальній громаді.

Складною науковою і прикладною проблемою є забезпечення децентралізації повноважень органів влади у сфері управління використанням та охороною земель. З цією метою необхідним є надання раді територіальній громаді права здійснення моніторингу земель та контролю за дотриманням вимог власниками і користувачами (орендаторами) земельних ділянок, розташованих на території територіальної громади, відповідно до чинного земельного, містобудівного та екологічного законодавства. Проблематичним на даному етапі є створення публічної кадастрової карти, базою для якої мають стати детальні ландшафтознавчі дослідження. Поки-що такі матеріали відсутні, або дуже обмежені. Не вистачає і спеціалістів, які могли б їх проводити на всій території України.

Тому одним із першочергових завдань науково-освітніх закладів в умовах децентралізації є розвиток і впровадження у навчальний процес найсучасніших напрямів прикладного природознавства (геоморфології, ландшафтознавства, екології) для підготовки спеціалістів високої кваліфікації – майбутніх представників системи державної влади та місцевого самоврядування.

У Київському національному університеті імені Тараса Шевченка на кафедрі землезнавства та геоморфології з цією метою розроблено цикл нових освітньо-професійних програм – «Геопланування та ландшафтна

організація територій», «Управління екологічними проектами та міжнародне співробітництво в галузі охорони природи», «Ландшафтна індикація будови літосфери», «Земельні ресурси та земельний кадастр», «Територіальне планування в умовах децентралізації», метою яких є формування спеціалістів-географів, що зможуть комплексно оцінювати проблеми, пов'язані із впорядкуванням територій на місцевому і регіональному рівнях.

Висновки. Децентралізація влади в Україні матиме успішні результати лише за умови чіткої організації цього процесу за участю широкого кола спеціалістів, і насамперед, природознавців та правознавців. Роль ландшафтознавців та екологів – у науковому обґрунтуванні і коригуванні перспективних планів утворення громад, стратегії їх розвитку, проектуванні програм землекористування, створення об'єктів ПЗФ тощо.

Одним з найважливіших аспектів децентралізації є вирішення екологічних проблем, покращення стану довкілля силами самих місцевих громад. Загалом, процес утворення об'єднаних територіальних громад – це проект, який на всіх стадіях – ініціювання, планування, моніторингу і завершення повинен бути екологічним, науково обґрунтованим; тільки тоді він зможе бути успішно реалізованим, а створена громада – спроможною вирішувати будь-які проблеми.

Завдання науково-освітніх закладів – розвивати найсучасніші напрями прикладного природознавства (геоморфології, ландшафтознавства, екології) для підготовки спеціалістів високої кваліфікації – майбутніх представників системи державної влади та місцевого самоврядування.

Список літератури

1. *Барбашова Н. В.* Децентралізація управління екологічною сферою: стан та перспективи розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?...
2. *Біла С.О.* Вплив децентралізації на стимулювання економічного зростання територіальних громад в Україні / С.О. Біла // Науковий часопис НПУ ім.М.П.Драгоманова. Серія № 18 : Економіка і право. – 2014. – Вип. 27. – 2014. – С. 60-68.
3. *Бутко М. П.* Методологічні засади формування сучасної парадигми політики регіонального розвитку / М. П. Бутко, О. Д. Хомик // Регіональна економіка. – 2014. – № 2. – С. 7-16.
4. *Гулич О.І.* Регулювання екологічної безпеки регіону: європейський досвід / О.І. Гулич // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. – 2014. – Вип. 3. – С. 145-152.
5. Європейська ландшафтна конвенція [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_154
6. Європейська хартія місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
7. Ландшафтне планування: досвід впровадження в Україні (на прикладі «Ландшафтної програми Черкаської області») / Руденко Л. Г., Маруняк Є. О., Лісовський С. А. [та ін.] // Україна : географія цілей та можливостей : Зб. наук. праць в 4-х т. – К. : ВГЛ

«Обрії», 2012. – Т. 1. – С. 291-295. **8. Лебедевич С. І.** Важливість децентралізації екологічної політики в Україні / С. І. Лебедевич // Наук. вісник. – 2005. – Вип. 15.3. – С. 180-183. **9. Мальчикова Д. С.** Планування території регіону: суспільно-географічна концептуалізація // Укр. геогр. журн. – 2012. – №11. – С. 23-29. **10. Мельник А.** Міждисциплінарні дослідження для ландшафтного планування територій природно-заповідного фонду на приміських землях Львова / Мельник А., Шушняк В., Савка Г. // Фіз. географія та геоморфологія. – 2013. – Вип. 3(71). – С. 218-226. **11. Олещенко В. І.** Перспективи розвитку правового забезпечення збереження природного різноманіття в умовах децентралізації влади / В. І. Олещенко // Децентралізація влади як чинник розвитку аграрного, екологічного, земельного та інших природоресурсних галузей права : Матеріали Всеукр. круглого столу (Київ, 22 вер. 2017 р.). – К. : Прінт-Сервіс, 2017. – С.112. **12.** Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua> **13. Писаренко С. М.** Євроінтеграційні основи трансформації регіональної політики України / С. М. Писаренко // Регіональна економіка. – 2014. – № 3. – С. 56-65. **14. Піддубний О. Ю.** Децентралізація управління та розвиток екологічних правовідносин; роздуми на тему / О. Ю. Піддубний // Децентралізація влади як чинник розвитку аграрного, екологічного, земельного та інших природоресурсних галузей права : Матеріали Всеукр. круглого столу (Київ, 22 вер. 2017 р.). – К. : Прінт-Сервіс, 2017. – С.53. **15.** Природничо-географічна складова туристичних маршрутів (на прикладі маршруту долиною Чорної Тиси) / Галаган О., Ковтонюк О., Корогода Н., Цвеліх Є. // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. Сер. Географія. – 2017. – Вип. 66(1). – С. 77-80. **16.** Про схвалення Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні / Кабінет Міністрів України; Розпорядження, Концепція від 01.04.2014 № 333-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80> **17. Пухир С.Т.** Інституційне забезпечення формування та реалізації державної регіональної політики в Україні / С. Т.Пухир // Регіональна економіка. – 2014. – № 2. – С. 17-26. **18. Руденко Л. Г.** Ландшафтне планування та його роль у вирішенні завдань сталого просторового розвитку України / Руденко Л. Г., Маруняк Є. О. // Укр. геогр. журн. – 2012. – № 1. – С. 3-8. **19. Толчієв О.Г.** Географія перед новітніми викликами і запитами (український аспект) / Толчієв О.Г., Нудельман В.І., Руденко Л.Г. // Укр. геогр. журн.– 2012. – № 2. – С.3-10. **20. Удовиченко В. В.** Регіональне ландшафтне планування: теорія, методологія, практика : Монографія. – К. : Прінт-Сервіс, 2017. – 607 с. **21. Шищенко П. Г.** Принципи і методи ландшафтного аналізу в регіональному проектуванні : Монографія / П. Г. Шищенко. – К.: Фітосоціоцентр, 1999. – 284 с. **22.** Що таке децентралізація і навіщо вона всім нам? - простими ...[Електронний ресурс] – Режим доступу: decentralization.gov.ua/news/1862 **23. Шушняк В. М.** Основні підходи до ландшафтного планування територій природно-заповідного фонду / Шушняк В. М., Савка Г. С., Шелест Д. В. // Матер. наук.-практ. конф. «Збереження біологічного та ландшафтного різноманіття як складова екологічного та патріотичного виховання населення України» (7–8 лип. 2016 р., НПП «Святі Гори»). – Святогірськ, 2016. – С. 84–89. **24. Шушняк В. М.** Созологія ландшафту як навчальна дисципліна / Шушняк В.М., Савка Г.С. // Регіональні аспекти флористичних і фауністичних досліджень. Матер. третьої міжнародної наук.-практ. конф. (13–14 тр. 2016 р., см Путила–м. Чернівці). – Чернівці: Друк-Арт, 2016. – С. 195–196. **25.** Landscape Analysis and Planning. Geographical Perspectives / Editors: Luc, M., Somorowska, U., Szmanda, JB (Eds.) 2015.

Бортник С.Ю., Лаврук Т.М., Тимуляк Л.М., Погорільчук Н.М., Ковтонюк О.В. Ландшафтний підхід до територіального планування в умовах децентралізації в Україні. В статті показано, що процес утворення об'єднаних територіальних громад – це проект, який на всіх стадіях – ініціювання, планування, моніторингу і завершення повинен бути екологічним, науково обґрунтованим; тільки тоді він зможе бути успішно реалізованим, а новостворена громада – спроможною вирішувати будь-які проблеми. На думку авторів, ландшафтний підхід до територіального планування на регіональному та місцевому рівні – одна з основних умов успішності процесу децентралізації в Україні. Завдання науково-освітніх закладів – розвивати найсучасніші напрями прикладного природознавства (геоморфології, ландшафтознавства, екології) для підготовки спеціалістів високої кваліфікації – майбутніх представників системи державної влади та місцевого самоврядування.

Ключові слова: ландшафтний підхід, територіальне планування, екологічна децентралізація, територіальні громади; регіональна політика.

Bortnyk S., Lavruk T., Tymulyak L., Pogorilchuk N., Kovtonyuk O. Landscape approach to spatial planning under the conditions of decentralization in Ukraine. The paper shows that the process of formation and development of local communities is a project that during all its stages – an initiation, planning, monitoring and completion - should be ecologically and scientifically substantiated. Only then it can be successfully implemented, whereas the newly formed community will be capable for solution of any problems. One of the most important aspects of decentralization is the resolution of environmental problems by local communities themselves. According to the authors, the landscape approach to territorial planning at the regional and local levels is one of the main factors of successful decentralization processes in Ukraine. The goal of scientific and educational institutions is to develop the most advanced approaches in applied sciences

(geomorphology, landscape science, ecology) for training of highly skilled specialists – future representatives in the state power and local self-regulation system.

A task of landscape experts and ecologists is to provide scientific substantiation and improvement of perspective plans of community formation; the strategies for their development, as well as regional and local land use planning and formation of natural reserve fund, etc.

Keywords: landscape approach; territorial planning; ecological decentralization, local communities, regional policy.

Бортник С.Ю, Лаврук Т.Н., Тимуляк Л.Н., Погорильчук Н.М., Ковтонюк О.В. **Ландшафтний підхід к територіальному плануванню в умовах децентралізації в Україні.** В статті показано, що процес формування територіальних громад – це проект, який на всіх стадіях – ініціювання, планування, моніторингу і завершення повинен бути екологічним, науково обґрунтованим; тільки тоді він зможе бути успішно реалізований, а створена громада – спроможною вирішувати будь-які проблеми. За думкою авторів, ландшафтний підхід к територіальному плануванню на регіональному і місцевому рівні – одне з основних умов успішності процесу децентралізації в Україні. Задача науково-освітніх установ – розвивати сучасні напрями прикладного естествознавства (геоморфології, ландшафтознавства, екології) для підготовки фахівців високої кваліфікації – майбутніх представників системи державної влади і місцевого самоврядування.

Ключевые слова: екологічна децентралізація, територіальні громади, реформи місцевого самоврядування.

Надійшла до редколегії 11.09.2017